

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
Zwiazek Krakowian w Izraelu
Association of Cracowians in Israel

כתבינה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר
רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630
cracowassociation@gmail.com
טלפון: 09-9579540 פקס: 054-4436366
www.cracow.org.il

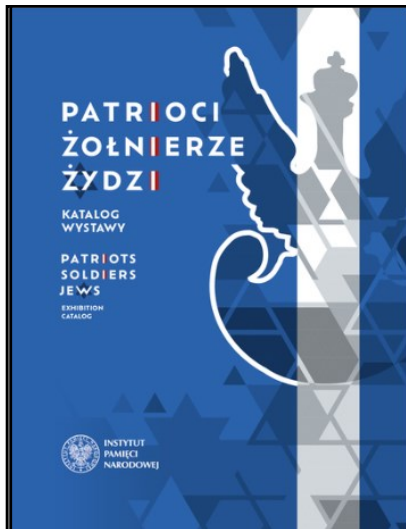
www.facebook.com/groups/cracowassociation
בנק מזרחי-טפחות סניף 669 חשבון 143564

גליון 197 יולי 2023 תמוז-אב תשפ"ג

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

תערוכה "פטריוטים. חיילים. יהודים"

בכיכר גיבורי הגטו ברובע פודגוז'ה בקרקוב נפתחה התערוכה "פטריוטים. חיילים. יהודים" שהכין המכון למורשת לאומית (IPN). התערוכה תהיה פתוחה עד סוף חודש יולי ש.ז.

לדברי אוצרי התערוכה המטרה היא להביא לידיעת הציבור הפולני את העובדה שאלפי יהודים הצטרפו לעוצבות הפולניות במהלך מלחמת העולם הראשונה, כשפולין עדיין לא הייתה מדינה עצמאית. בתערוכה מוצגות דמויות יהודיות נבחרות – הגיבורים המעוטרים ביותר שנפלו בשדה הקרב למען עצמאות פולין.

התערוכה היא פרי מחקר רב שנים על חלקם של היהודים במלחמות למען פולין, במטרה להציג כי פולין הייתה מולדתם של היהודים הם היו מוכנים לסכן את חייהם למען עצמאותה. כותרות התערוכה הן בפולנית, אנגלית ואוקראינית.

פתיתים

חלקם של היהודים במקצועות חופשיים בקרקוב בשנות ה-20:

בשנים שלפני מלחמת העולם השנייה היו היהודים כ-25% מתושבי העיר קרקוב וחלקם בין בעלי מקצועות חופשיים היה:
עורכי דין - 53%;
רופאים - 24%;
פקידי מוסדות בנקאיים - 23.5%;
מהנדסים - 16.5%;
מורים בבתי ספר לא דתיים - 14%;
מוזיקאים - 12.9%;
אנשי עזר לרשות השופטת - 10.1%;
שחקנים - 8%;
סופרים ועיתונאים - 7.9%;
פקידי ממשל - 4.7%;
אמנים ציירים ופסלים - 3.5%.

###

סטודנטים יהודים באוניברסיטה

היגלונית: במסגרת מחקר שערך מארק יז'י מינקובסקי, בקשר לאינטליגנציה היהודית בקרקוב, נמצא כי בשנים 1850-1918 היה מספר הסטודנטים באוניברסיטה היגלונית בקרקוב 28,873 איש, מהם היו 1,198 יהודים שנולדו בקרקוב והם מהווים בסך הכל רק 4% מהסטודנטים. 417 מהסטודנטים היהודים סיימו את לימודיהם בתואר דוקטור ו-223 סיימו לימודי רפואה.

נתונים שקיבלנו ממזכירות האוניברסיטה מלמדים כי בשנים 1910-1939 היה מספר הסטודנטים היהודים, מקרקוב ומסביבותיה, כ-10,000. ראה את רשימת הסטודנטים באתר cracow.org.il

###

ברשימות של יהודי קרקוב מצאנו כי משפחת קוורטנר Quartner התגוררה במגורי הקצינים בקרקוב Osiedle Oficerskie והאב, יואכים הנריק, היה קצין בצבא. האם יש מי שיכול לזהות את המקום? לתשובות מצפים מאיר וחיים גולדשטיין meirgoldstein@hotmail.com

הוענקו פרסים לחקר השואה ע"ש האחים קלפהולץ ז"ל

בטקס שהתקיים בסוף מאי במוזיאון לוחמי הגטאות הוענקו זו השנה השנייה פרסים לתלמידי תיכון מטעם "הקרן לחקר גורל הילד היהודי בשואה ע"ש ויקטור (ישעיהו דוד) וחיים חנוך ("הנייק") קלפהולץ ז"ל, שורדי שואה מקרקוב". בפרסים זכו השנה שלוש תלמידות: אביגיל אמבר, שחף גרסל ויעל הר ציון.

"גם השנה ארגן מוזיאון לוחמי הגטאות טקס מכובד ומאופק, בו פגשנו בני נוער מעורים, סקרנים ומוכשרים, הרוצים לעסוק לעומק בפרק הקשה ביותר בתולדות עמנו, וזאת בעידן בו אנו עדים ליותר מדי תופעת של זילות השואה, למרבה הצער גם בארץ", אמר ל"נוביני קרקובסקיה" יהושע עמישב (קלפהולץ), בנו של ויקטור ז"ל. "כיבדנו בדרך זו באופן הראוי ביותר את זכרם של יקירינו ואהובינו שעזבו אותנו פיזית, אך חיים בליבנו תמיד. העבודות שזכו היו ברמה גבוהה ממש, ואני פונה לכל קוראי "נוביני קרקובסקיה", כדי להציע להם לדבר על התחרות החשובה הזו עם ילדיהם ונכדיהם, ועם בתי הספר בהם הם לומדים, על מנת שייטלו בה חלק בשנה הבאה."

קוראים יקרים,

אנו שבים ומבקשים כי תשלמו את דמי החבר השנתיים לארגון, בסך 200 ש"ח.

תרומות ותקבלנה בברכה.

חשבון בנק: בנק מזרחי טפחות, סניף 669 חשבון 143564.

פלשוב. הסלקציה של מאי 1944. יעקב שטנדיג

לזכרם של כ-2,000 נשים, גברים וילדים ובהם גם הסבים שלי, יצחק צבי לזר וליפמן יום טוב בורנשטיין, אשר "נכשלו" בסלקציה של מאי 1944, ונרצחו באושוויץ.

על פי ספרו של יעקב שטנדיג "פלשוב. התחנה האחרונה של יהודי קרקוב, 1942-1945" שראה אור במהדורה חדשה ומוערת על ידי "יד ושם". עיבוד—לילי הבר לבית לזר

הצגת היום הגיע. הגרמנים מקיימים התייעצות קצרה. ודאי יחולו שינויים בביצוע המיון.

גאט הסביר כנראה לבלאנקה כי אם ימשיכו בשיטתו ימשך המיון, שנועד להקיף כ-15,000 אסירים, לפחות יומיים. והעבודה בוערת. ובאמת חלו שינויים בהתאם להוראותיו של גאט. לפי השיטה החדשה עברו האסירים בשורה עורפית במקביל למקום עמידתם של גאט ובלאנקה, במרחק כעשרה מטר מהם. כל אסיר, כשהוא ערום, נעול נעליים בלבד ובידו השמאלית צרור בגדיו, חייב היה לעשות "ימינה פנה" בהגיעו לפני גאט ובלאנקה ולעבור לשנייה אחת לדום.

או-דה-מן שעומד מול בלאנקה, מאחורי האסיר, עקב אחר תנועת אצבעו הקטנה של בלאנקה. אם האסיר היה איש זקן, חלש או "מוזלמן" – כולו עור ועצמות – או ילד בגיל למטה מ-14, דחף אותו האו-דה-מן לפי הוראת אצבעו של בלאנקה לעבר השולחן שעליו עמדה הכרטסת האדומה. מי שהאיר לו המזל עשה "שמאלה פנה" והצטרף בריצה לאלו שנמצאו כשרים להמשיך בעבודתם במחנה. העבודה מתקדמת עכשיו מהר מאד. הרי זה באמת לא חשוב אם בגלל החיפזון נעשות פה ושם שגיאות קטנות ואדם כשיר נדחף לשולחן. העיקר להמשיך.

גוש אסירים אחד עובר את המיון והנה גוש אסירים שני צועד ערום אחריו, והקבוצה השלישית כבר פושטית את בגדיה. כשראה גאט שהעבודה מתנהלת כסדרה הוא עזב את המקום ונעלם. עד הצהריים גמרו את הסלקציה של הגברים.

עתה עוברת ההצגה למחנה הנשים. שם שוב עומד בלאנקה על ידו המשגיחה הראשית, והנשים הערומות. כל אחת עם חבילת בגדים ביד שמאל. עוברות לפנינהם. בדיוק אותה הצגה שהתקיימה לפני הצהריים אצל הגברים.

(המשך בעמוד הבא)

והנה הופיעה על מגרש המיפקד כל הכבודה של המחנה עם ראש המשטרה היהודית-חילוביץ'. עברו כשתי שעות עד שהתחיל המחזה. חילוביץ' נעמד בחזית ופוקד בקול חזק: "כולם דום, להוריד כובעים". כל המחנה נעמד דום כמעט קפוא למראה ההאופטשטורמפירר בלאנק, הרופא הראשי של המחנה שבא עם האוברשטורמפירר גרים, הממונה על רובע המגורים במחנה, ובלוויית ההאופטשטורמפירר אקראט, האחרי למיפקד. חילוביץ' התקרב אליהם בריצה כדי למסור דו"ח מספרי על אסירי המחנה ולהודיע שהכל מוכן להתחלת ה"ההצגה".

את הדוח החנפני הזה קיבל אקראט בתנועת ראש קלה. בלאנקה וגרים לא העיפו אפילו מבט לעבר חילוביץ'. אחרי התייעצות קצרה הוחלט לשלוח את הנשים למחנה שלהן, ואז התחיל מצעד הגברים. כל אחד מהגברים, ערום כביום היוולדו, חייב היה לגשת אל בלאנקה. על יד שולחן עם כרטיסיה אדומה ישבו אונטרשאפירר לאנדסדורפר ומרצל גולדברג. בלאנקה היה מורה באצבעו הקטנה מי חייב לגשת לשולחן ולהירשם, כלומר לזכות בנסיעה ל"סנטוריום". מי שבלאנקה לא הורה עליו באצבעו לא זכה לכבוד הזה. וכך היו הגרמנים קובעים מי למוות ומי לחיים.

הפרוצדורה הזאת נסחבה באיטיות. הגרמנים כידוע יודעים למצוץ את דם קורבנם אם הם רוצים בכך. וביום אביבי זה היה מזג האוויר קר וסגרירי. ובלאנקה הורה להביא לו פרווה ולבש אותה מעל חליפתו ומעילו החורפי החם. מובן שלרופא הראשי, שקפא מקור, לא הפריע כלל שהאסירים עומדים עירומים.

פתאום מורגשת תנועה בין הכבודה ומישהו מודיע כי גאט עומד להגיע. ובמאמת, המכונית הקטנה שלו באה במהירות ונעצרה בפתאומיות בפני קבוצת הקצינים. מן המכונית מגיחה דמות ענק, שני מטר גובהה – האמרגן הראשי של

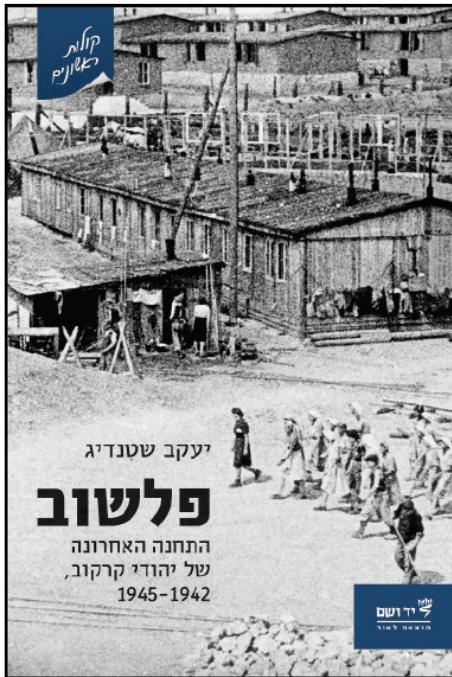
בפלשוב עבדנו גם בימי ראשון בשבוע. המינהל במחנה פלשוב לא הכיר בימים חופשיים מעבודה ופרט ליום אחד בחג המולד הנוצרי ויום אחד בפסחא, עבדנו במשך כל ימות השנה. כי איך אפשר להעלות על הדעת שחרור פועלים מעבודה בימי חג כלשהו. לכן המיפקדים בימי ראשון היו דומים למיפקדים בימים אחרים.

אבל יום הראשון של 7 במאי 1944 היה שונה. כנראה משהו עומד להתרחש כי לא שילחו איש אחרי המיפקד. לא רק שלא ניתנה פקודה לגדודי העבודה לצעוד למקומות העבודה הקבועים, אלא להיפך. המשמורת סביבנו קיבלו תגבורת של אנשי ס.ס. והממונים על הבלוקים. חומת אנשי ה-ס.ס. נעמדה בין מגרש המיפקדים ובין צריפי המגורים, שחלילה וחס לא יעז איש לזוז בין המגרשים. חרדה השתררה בין אסירי המחנה. שלטונות המשטרה היהודית החזיקו את כל העניין בסודיות גמורה, אבל אחר כך רמזו כי כנראה תיערך ביקורת בריאותית.

בתוך מחנה הנשים גידרו שטח מיוחד ושיכנו את הילדים בצריף מספר 5. לזרים הייתה הכניסה אסורה לצריף הזה. הממונים על הילדים ועל צורכיהם היו נציגי המשטרה היהודית, האו-ד-מן קוך ואחרי כן סאלק גרינר. אבל גם הגרמנים דאגו למאתיים ילדים אלה. אקארט בכבודו ובעצמו דאג להם. לעיתים היה מחרים מסוחר המחנה צורכי מזון, ולאחר שהוריד בשבילו את חלק הארי, היה נכנס לבית הילדים ומחלק סוכריות, תפוחים ואגסים.

היה גם טיפול נשי בילדים, אך לא על ידי אמותיהם של ילדים אלה. בין הילדים היו הרבה יתומים, ביניהם יתומים גם מאב וגם מאם. במחנה אסור היה להחזיק ילדים יחד עם ההורים: חייבים היו להעביר אותם לבית הילדים, ושם ידאגו להן כדי שאמותיהם של הילדים יוכלו להתמסר לעבודה ללא הפרעה. ..

פלושוב. הסלקציה של מאי 1944 (המשך)

עכשיו הבינו הכל מה מתחש כאן. מתחיל בכי חרישי ההולך וגובר, שומעים את האבות קוראים לבניהם והאימהות לבנותיהן. הכל מבוהלים ומפחדים. גאט נותן פקודה לזוז. התחילו לנוע במורד ההר, אל מחוץ לשער היציאה. שני טורים של גברים ושל נשים, אבות ואמהות, אחים ואחיות וכן ילדים מתחת לגיל ארבע-עשרה. כ-1,000 איש יחד. תחת משמר כבד של ס.ס. עד שנעלמו מעינינו. בכאב צורב ובצער עמוק נפרדנו מאלף האומללים האלה, אך השלינו את עצמנו כי באושוויץ יהיה להם אולי קל יותר, בפרט שגאט ניחם קבוצת נשים מקוננות ואמר להן כי באושוויץ העבודה היא קלה יותר. בפלושוב, הוסיף, אין מקום לחלשים ונרפים. כאן הכל חייבים לעבוד קשה.

האסירים והאסירות חזרו לצריפי מגוריהם. גם אלה שסימנו להם בכרטסת האדומה סימן מסויים וגם אלה שלא היה להם הכבוד הגדול הזה. עבר שבוע שלם שקט בלי כל מאורעות מיוחדים במחנה. כאילו לא קרה דבר. מיפקדי הבוקר והערב, הפגישות המשפחתיות ואפילו הפגישות הרומנטיות נמשכו כרגיל.

הגיע יום הראשון הבא, הוא ה-14 במאי 1944. מיפקד הבוקר רגיל. הפעם מזג האוויר אביבי ונהדר. השמש זורחת וריח השדות מגיע עד למגרש המיפקד. עוד אנו נהנים ממזג האוויר הנפלא והנה אנו מוקפים על ידי משמרות כבדים, כולל הממונים על הבלוקים וה"משגיחות", שהפרידו בינינו לבין רובע המגורים. האסירים לא הסתדרו בחמישיות, כרגיל, אלא בעשיריות, כדי שכולם יהיו מקובצים יחד ויוכלו טוב יותר להאזין לפקודות.

לאורך רחוב ברגשטראסה, מהכניסה לאיזור המגורים ולאורך מגרש המיפקדים והמטבח, הועמדו משמרות חמושים במכונות ירייה קלות ובמכונת ירייה אחת כבדה שלושה מופנה ישר למגרש המיפקדים. ושוב חילוביץ' קופץ בפני הפמליה של גאט, בלאנקה וגרים. כל הממונים על הבלוקים מתייצבים בפני אקארט ומקבלים הוראות מדויקות. השעה כבר אחת-עשרה. והנה מביאים את השולחן עם הכרטסת האדומה.

עתה הבינו האסירים את הקשר שבין המצעד מלפני שבוע ובין זה של היום. הממונים על הבלוקים ניגשים לשולחן ומעתיקים את השמות שסומנו בשבוע שעבר כחולים וזקנים. הם חוזרים לבלוקים שלהם. קוראים את שמות האנשים ומעמידים אותם בצד. אחר כך מסתדרים כל אלה בחמישיות. גברים לחוד ונשים לחוד, ופניהם מופנים לעבר שער היציאה של המחנה.

באותה דרך שבה ירדו טורי האומללים עלו בכיוון הפוך כמה מכוניות משא ריקות, כאילו באו למאפייה או למטבח. המכוניות הגיעו לכניסה למחנה הנשים. במחנה הנשים, בצריף מספר 5, היה בית הילדים שלנו. מוציאים כעת החוצה את האוצר היקר לנו ביותר, את ילדינו, אלה בנס הצלחנו להכניסם למחנה ולהסתירם מעיניהם הבולשות של השרנרים, הקריגרים והמאוררים. את מאתיים ילדינו מעמיסים כעת על מכוניות המשא.

הלב מתפקע מכאב והדם נקרש בעורקים. בכי מר ממלא את כל המגרש. גאט פוקד על האסירים להתיישב במגרש עם הגב לדרך שבה יצאו המגורשים. אחר כך הוא ניגש לאחד מאנשי ה-ס.ס. ושולח אותו למרכזיית הטלפונים, ומייד משמיעים בכל הרמקולים שבמחנה מוסיקה עליזה. המנגינות הרועשות של פוקסטרטוט וטנגו מחרישות את בכי האימהות, עד שלבסוף נשמעת מנגינה: "אימאליה, קני לי סוסון" (Mamasi' Kauf mir ein Pferdchen).

בליווי הקאקופוניה הטרגית הזאת, כשצריחות פראיות של רמקולים שמטרתן להחריש את קריאות השלום של הילדים להוריהם, והן מתחרות עם בכי האימים של ההורים והילדים, עולות המכוניות עמוסות הילדים במעלה ההר, עוברות ליד מרתף תפוחי האדמה וחצר משרד הבנייה, עד שנעלמות מן העין. רק שתי מכוניות של ילדים מבוגרים עברו דרך רחוב ברגשטראסה, לא הרחק ממגרש המיפקדים. כאן יכולנו לראות בבירור את תנועות הידיים של הילדים, המברכים לשלום זו הפעם האחרונה את הוריהם וקרוביהם.

במשך ימים ושבועות ארוכים, עד לחיסול מחנה פלושוב, לא ידענו מה גורלם של המגורשים. הידיעות שהיו מעבירים לנו מלווי השיירות של ה-ס.ס. היו מרגיעות. כנראה קיבלו פקודה לא לגלות את האמת... אך האמת זועקת לשמיים: כל המשלוח של אלף ומאתיים הגברים, הנשים והילדים הפך בו ביום לאפר.

במחנה נאסרו כ-30,000 אנשים, רובם המכריע יהודים, רבים נרצחו בו. אתר ההנצחה יכלול גם בסיס נתונים ובו תעוד והנצחה של אסירי המחנה.

מידע על אתר ההנצחה בקישור:
<https://plaszow.org/he/mvzyvn-tr-hhntskhh-plshvb>

איתור האסירים במחנה בקישור:
<https://ca.muzeumkrakowa.pl/>

בימים אלה הולך ומוקם אתר ההנצחה במקום בו עמד מחנה הריכוז פלושוב, במטרה להנציח את קורבנות המחנה ולספר את ההיסטוריה של המקום ושל משפחותינו. האתר כולל את: שטח המחנה לשעבר; "הבית האפור" ששימש לפני המלחמה את "חברה קדישא" ובזמן המלחמה שימש את הגרמנים והיה גם בית כלא; מוזיאון הנצחה שיכלול גם תצוגות, ספרייה וחדרי לימוד.

התזמורת של הגימנסיה העברית, מאת צבי נתן

- ומשם הלאה, אל רחובות הרובע היהודי, וחזרה לבנין בית הספר.

הצטרפתי לתזמורת עם חילופי המשמרות בהנהלתה. מהלך, המורה להסטוריה יורש את מקום קודמו פלשנר, מורה המחמיר למתמטיקה. פלשנר ניהל, ניגן על פיקולו וגם ניצח ומהלך הסתפק בניהול אדמיניסטרטיבי בלבד, התמסר לגיוס תלמידים, רכישת כלים וארונות לאחסנתם. דור הולך ודור בא - זו היתה הסיסמא. הנגנים התחלפו כמעט כל שנה, אלה יוצאים ואלה נכנסים.

אני רואה בעיני רוחי שורה ארוכה של דמויות, או יותר נכון גוש שלם ומתוכו מזדקרים אלה שהיו משכמם ומעלה. אלה שהתבלטו, הכוכבים, שמשם הלך לפניהם. נגינתם העניקה לתזמורת את המוניטין, מעמדה ושמה הטוב. ולידם עולים מתהום הנשיה גם האחרים, אשר נחרתו היטב בזיכרון דווקא הודות למעלליהם או לנגינתם הפגומה והלא כל כך נקייה...

זכור לי הכובע הגדול של רוזנצווייג הגדול, בעל ארבעת הקצוות והמצחייה הארוכה שהאפילה על אפו הגדול, המקומר והבולט מתוך פניו הקטנים והרזים. הוא החל כמתופף, בגללו הזדנב בסוף התזמורת, עבר וענד את הסרט הכחול-לבן, ולקח לידינו את שרביט הניצוח המבריק והממורק תמיד של הטמבור-מיור והתייצב בראשה, כמפקדה. אפו הגדול, אף הנשר, בראש התזמורת היהודית של הגימנסיה העברית, היה לשם דבר בחוג האנדקיים והאנטישמיים בקרקוב, אך הקנאה בערה בהם לשמע הנגינה המצויינת, ההופעה הנאה והצעדה המופתית בסך של התזמורת ברחובותיה של העיר.

"כן, אני רואה עכשיו אותה בבהירות. אני רואה אותה צועדת. צועדת סביב המגרש הבוצי של 'מכבי', צועדת ומתאמנת בצעדה בסך ובנגינה, שלא לבייש את שולחיה. עול ייצוג הוטל עליה, לייצג את יהודי קרקוב בפורום העירוני הכללי, היא שהוטל עליה לשאת ברמה ובגאווה את דגלם, את סמל בית-הספר ולפאר את המספר 445.

אני רואה אותה צועדת ברחובות העיר, כשהמונים מלווים אותה בהוקרה ובחיבה לאורך כל המסלול, זקן וטף, בחורים מגודלי פאות בקפוטות וארבע כנפות. חברי תנועות נוער גלויי ראש, בעלי מלאכה ושוליותיהם, שזנחו עבודתם, סבלים, חנוונים, תגרנים - וקוזיובסקי הבטלן המוזר והמצחיק בראשם מנפנף במקלו ומפלס את הדרך, ערב-רב שהלך מלפניה, מאחוריה ולצידיה, מתגאה בה ורווה נחת ממנה ...

אני רואה אותה ניצבת מול הראטוש בעת המסדר החגיגי, כשלימינה ולשמאלה מתחרותיה, תזמורות של הגימנסיות הפולניות המצפות ומייחלות לכישלונה. היא עומדת דרוכה ומתוחה לקראת המבחן, הדורה בלבושה, ממורקת ומבהיקה, מוקפת מכל צד שני טורים נושאי-לפידים מהבהבים. עומדת וממתינה. והנה נישא קולה ברמה, עז וצלול, קצוב ובטוח. משתפכת המנגינה ומתמשכת, מתגברת ועולה, ויחד איתה פגה המתיחות והדריכות שהצטברה לקראת המעמד. המבחן מאחורינו.

הכל עבר בשלום, והיא כבר צועדת בביטחה במסלולה הקבוע - פונה לעבר גרודזקה, יורדת לגרטרוזדי, ז'ילונה (סארגו), יסנה, כדי לפקוד ולהתייצב לפני בתייהם של המנהיג הדגול ד"ר יהושע טהון ויו"ר הוועד המנהל של בית הספר, ד"ר חיים הילפשטיין, ולזכותם בנגינה מרנינה

חברי התזמורת של הגימנסיה העברית במדי בית הספר מנגנים במגרש "מכבי"

התזמורת של הגימנסיה העברית, מאת צבי נתן (סוף)

קלרינט, ואת עמיתיו: איזיו פקלר ומוישו צוקרמן, צימט ונחום וקסמן, את יעקב שנייזיס ויוזק פצנובר, את שלוש הגנרציות של הפיקולאים - הזנלאוף סניור, אחיו וכטל יוניור ודזיונק הרשדרפר (היום ערד) ואת אפרים בלט הקלרנציסט שהפק נגט הפלט היחידי בתזמורת במשך שנים.

מי ימנה את כל אלה שהיו כורעים, בתקופות השונות, תחת עול הבאסים הכבדים, הגדולים והמתפתלים - את וולף רייזמן את לודויג גולד, את ברנר ואת "פאטי"-רייס, את ינק רוזנבלום ואת הנק שטרמר.

מי עוד ידע היום מי ירש את הפוזון הארוך מידי פלסנר ואת הטנורים והבריטונים מידי סרול רייזמן, קורק, פלק שרף, הנק טיגנר, הרשטיין והנק פריילד? ומי ישכח את המתופפים הזריזים - הנק טיגנר, גוסטק פריס, גוסטק הלפרן ואת "פולקה" - וסרטייל שביצעו ללא דופי את הפתיחה. ואת הנריש טיסלוביץ אשר במשך שנים גרר בהכנעה את עגלת התוף, עד אשר זכה לעלות בדרגה ולהחליף את מצליפו מאז - וילק אפטה. את מקומו בריתמה פינה לקושר הקטן.

קשות עמלה התזמורת. בחורף ובקיץ, בימי חג ומועד, בגשם ובשמש כיתתה רגליה, צעדה קילומטרים וניגנה עד כלות הכוחות. 10 פעמים חזרה על "מרש הדגל" כדי לאפשר לכל חניכי הגימנסיה לעבור בסך ולהצדיע לדגל ולהנהלת בית הספר. ליוותה הופעות המוניות בהתעמלות על מגרש 'מכבי'

והנעימה את ערבי ההצגות בחנוכה ובפורים באולם ההתעמלות הגדול, היא היתה אביזר הכרחי וחיוני בחיי בית הספר ...

בסערת המלחמה, ותוך זוועות השואה, נהרסה כליל רקמת החיים היהודיים התוססים בקרקוב ומגפי הכובש האכזר רמסו כל חלקה טובה במערכות החברה בעיר. כוחות השאול הביאו כלייה גם על בית ספרנו המפואר ומוסדותיו. שממו הבניינים, נאלמו השאון וצהלת התלמידים, נתייתמו כלי התזמורת ונדמו לעד המנגינות הערבובות של שירי הלכת העליזים, שצליליהם הדהדו בכל הזדמנות ברובע היהודי של קרקוב, וחישמלו את יושביו במשך שנים.

נגני התזמורת התפזרו לכל עבר. חלקם ניספו בשואה, חלקם ניצלו בנס. לנו נותר רק העצב, התוגה לזיכרון עולם שאבד - ואיננו עוד.

כל טמבור-מיוור וסגנונו. דוד גולד, סמוק הפנים, הוביל את התזמורת בביטחון מהישג אחד למשנהו. את המנגינות ידע, כי על כן ניגן בתזמורת, בכבודו ובעצמו, תקופה מסויימת. אך שטפי הדם מהאף, שפקדוהו מדי פעם בעת הנגינה, אילצוהו לזנוח את הכלי שאהב את האפ-באס הגדול בכלי התזמורת, וסללו בפניו את הדרך לתפקיד המוביל.

חברי תזמורת הגימנסיה העברית צועדים ברחובותיה של קרקוב

טולק לנדאו התייצב בראש התזמורת כמפקדה, אחריו. עברו שבועות וחדשים וטולק בשום אופן לא "תפס" את המארשים. הם פשוט לא נדבקו, לא נקלטו ולא הסתדרו. ויזכר לעד המעמד כשטולק הרים את השרביט - סימן ואות כי קרב סוף המנגינה - וכך נשאר על עמדו עם השרביט המורם גם לאחר שנדמו צלילי המארש, עד אשר איינהורן צעק לעברו: הורד השרביט, כי גמרנו ...

אחריו עוד הספיקו להיכנס להיסטוריה, כמטמבור-מיוור, וילק נכהאוזר המנומש, פיעגוס, ואחרון המוהיקנים - נונק הלפרן שהמשיך, נאמן לייעודו, לעמוד על משמרתו כמנצח ב"קול ישראל", הרי הוא אדי הלפרן.

איך אפשר לספר על התזמורת בלי להזכיר את החצוצרנים ארטק לפלר, איינהורן, סמק ורשבסקי והסיו נתן. איך אפשר לדבר על התזמורת בלי להזכיר את מקס פישר, וירטואוז האס

שמירת מצוות בגטו קרקוב

בספרו "בית המרקחת בגטו קרקוב" כותב תדאוש פנקביץ, הרוקח שנותר בגטו ושרת את התושבים היהודים במסירות נפש: "הנוער הדתי בגטו מאורגן ב"תלמוד תורה". קיימים כאן שלושה בתי-כנסת והחיים הדתיים כמעט לא השתנו. מתקיימות תפילות, והאנשים מתנהגים בדרך כלל לפי ההלכה,

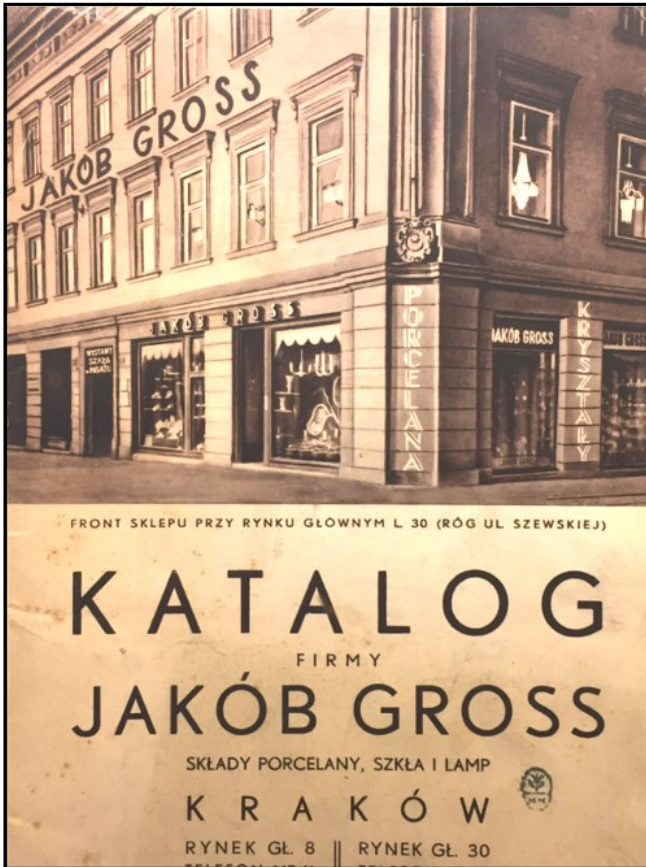
מקפידים על ימי צום, שומרים את השבת והחגים. בעונת החגים בלט הלהט הדתי: בכי והתרגשות על פני המתפללים הסגירו היטב את תוכן תפילותיהם. [...]

ראית את זקני העדה, בעלי זקני שיבה ופיאות, בלבושם המסורתי מתנוועעים בקצב, קשובים לצלילים

הנוגים של זימרת החזן.

בכל בית ובית, בכל דירה, היו אומרים 'קדיש'. ראיתי נשים יהודיות קשישות, עוטות שביס או צעיף רקום, עומדות בלי נוע, עיניהן עיני זכוכית דוממות, אוזנן קשובה לניגון התפילה, פניהן קפואות מכאב וחרדה ..."

חנות הפורצלן של יעקב גרוס

קטלוג של חברת יעקוב גרוס שראה אור בשנת 1935

ודמויות. יעקב דאג למראה החנות ושרה דאגה שהמסחר ישגשג. אמון הדדי ושיתוף פעולה הרמוני של כל העובדים תרמו להצלחת החברה. בשנת 1935 העסיקה החברה כ-30 עובדים, ביניהם בני משפחה (בעיקר נשים שעבדו בחנויות כמוכרות). הגברים הועסקו כאורזים במחסן גדול שנמצא ברחוב זילונה 12 בקומה התת-קרקעית של בית גרוס, הם עסקו באריזת סחורה למשלוח.

90% מלקוחות חברת גרוס היו פולנים, נוצרים, כשמשרד עורכי הדין האזרחי של נשיא הרפובליקה של פולין בחזית. גאוות החברה הייתה על צלחות של מפעל עם נשרים זהובים, או כוסות עם סמל המדינה החרוט. בנוסף הייתה החברה ספק לצבא, מנזרים, מוסדות עירוניים וממלכתיים, פנסיונים ובתי מלון.

לשרה גרוס היו פנים אינטליגנטיות עם עיניים כחולות חיוורות מלאות חיים. היא הייתה חכמה, זריזה ובעלת תושייה, דאגה תמיד למראה החיצוני ולבגדיה בטוב טעם, אך לא "אאופלנד" (מגרמנית: אקסצנטרית). כל מה ששרה עשתה היה צריך להיעשות בצורה מושלמת. החברה לא מכרה באשראי או בתשלומים, רק במזומן. כמובן שעל כך החליטה שרה גרוס. יוצאי הדופן היו פקידים ומורים, שעוררו אצלה אהדה ותמיכה יוצאי דופן. הפקידים והמורים היו עניים באותה תקופה, אבל הם קיבלו את המשכורת בראשון ויכלו לשלם 5 זלוטי לחשבון מדי חודש. זה היה עניין של סנטימנט. גבי גרוס אהבה לקוחות אינטליגנטים, והם גם אהבו, העריכו וכיבדו אותה. הם האמינו בחוכמתה ובטעמה הטוב; יותר מפעם אחת באו לייעוץ לגבי מתנה לסוהר.

(המשך בעמוד הבא)

מיכאל נאגליק Michal Naglik העלה בפייסבוק מאמר מרתק על חברת יעקב גרוס בקרקוב. במאמר הוא כותב כי מזה שנים רבות, בחוגי אספנות האמנות של תקופת בין המלחמות בפולין, מושכת עניין רב פעילותה של חברת יעקב גרוס. אספנים חוזרים לחומרי פרסום ולקטלוגים המאויירים בהוצאת חברת יעקב גרוס, ואלה מהווים מקור ידע שלא יסולא בפז. גם היסטוריונים של אמנות, בתי מכירות פומביות וגם מוזיאונים מתייחסים לחומרים באמצעות שמות של סגנונות, שתוארו על ידי יעקב גרוס בקטלוגים שלו לפני כמעט 100 שנה. מר נאגליק כותב כי במהלך השנים האחרונות אסף מספר פרסומים וחברות על החברה ואלה מתייחסים לשנים 1918-1941, והוא מציג את הפרופיל של העסק המשפחתי, שבניהולם של יעקב ושרה גרוס, והצלחתו העסקית.

יעקב גרוס נולד ב-1890 בקולבובו או במיידן קרולבסקי, וכמה שנים לפני מלחמת העולם הראשונה הגיע יעקב הצעיר לקרקוב בחיפוש אחר עבודה. אשתו, שרה (סאלה) גרוס לבית שרף (1891-1959) הייתה קרקובאית ילידת הארץ. הזוג נפגש, לפי עדותו של בנם, נתן גרוס, ב"סוקול", לשם הגיעו לריקודים עלמות ובחורים צעירים. בזמן מלחמת העולם הראשונה הוא גויס לצבא האוסטרי, נשלח לחזית, נפצע ונפל בשבי הרוסי. שרה לא היססה, ויצאה לחפש את ארוסה אותו מצאה בבית החולים שבו שהה. היא שיחדה את האופה שהוביל למקום לחם, והאחרון הוציא את יעקב בשק אל מחוץ לשטח הצבאי.

באוקטובר 1918 הכריזו הפולנים על עצמאותם וקרקוב הייתה הראשונה להניף את הדגלים של פולין העצמאית. כנראה לאחר אירוע זה, בעזרת כספי הנדוניה של אשתו וחסכוניותו, פתח יעקב גרוס, סוחר יהודי בן 28 מקרקוב, את החנות הראשונה שלו לכלי חרסינה, קריסטל זכוכית מנורות.

החנות הראשונה הייתה בכיכר המרכזית מספר 8 Rynek Główny סמוך לרחוב גרודצקה. על מנת להגיע אל החנות היה צורך לעבור במעבר ארוך של חצר מוארכת שבה היו כ-50 חלונות ראוה מסודרות של החנות ובהם מסודרת הסחורה המוצעת לקהל הקונים הפוטנציאלי. בנוסף, ברחוב לוביץ' 4 היה חלון ראוה נוסף עם מוצרי החנות וכתובתה. חברת יעקב גרוס רכשה את הסחורה בעיקר מחברות מערביות ותוך זמן קצר שגשגה החברה הקרקובאית והחלה להשתתף בירידים בינלאומיים.

בשנת 1935 נפתחת החנות השנייה של משפחת גרוס בכיכר המרכזית מספר 3 פינת רחוב שבסקה. הייתה זו חנות גדולה עם אולם תצוגה יחודי וקהל הקונים נהר למקום. בדצמבר 1935 הופיע שלט ניאון עם שם החברה והיה אחד השלטים הראשונים מסוג זה בקרקוב באותה תקופה. החנות החדשה שנפתחה הציעה ללקוחותיה מספר אינסופי של פריטי שימוש, ביניהם: מנורות, פמוטים, פורצלן, אגרטי פרחים, אלפי חפצי חרסינה, זכוכית וקריסטלים, אקוריומים, פרחי צלופן נהדרים.

תוך עשרים שנים התפשטה החברה ונוצר "ארמון" של פורצלן, קרמיקה וקריסטלים, זכוכית, מנורות

חנות הפורצלן של יעקב גרוס (המשך)

שלטי רחוב, שלטים על חשמליות ובאמצעות השתתפות בתערוכות.

במהלך מלחמת העולם השנייה המשיכה החברה לפעול תחת המותג שלה, אך רק עד סוף אוגוסט 1941. ב-27 באוגוסט 1941 מונה לחברה "נאמן" גרמני, ולמשפחת גרוס ניתנו ארבעה ימים לעזוב את החברה. הצוות הנוצרי נותר בעבודה.

ליעקב ושרה גרוס נולדו שלושה ילדים, נתן 1919-2005, קלרה (1923-?) ויז'י יורם (1926-2015). לאחר שנצטוו לעבור לגטו בקרקוב החליטה המשפחה להמלט מן העיר, ובעזרת מסמכים מזוייפים הגיעו ברכבת לוורשה ומשם התפצלו דרכיהם. לא ידוע מה עלה בגורלו של יעקב. הוא עזב ללבוב, באוגוסט 1942 נותק הקשר עמו וכל הנראה נרצח על ידי אוקראינים. האם נשלחה לאושוויץ ובצעדת המוות הגיעה למחנה רוונסבריק ושרדה.

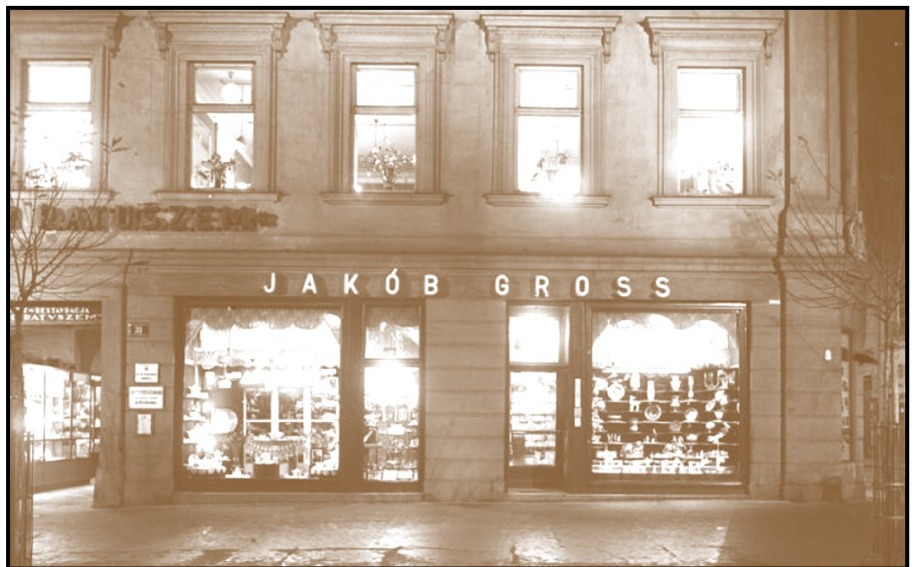
לאחר המלחמה חזרה משפחת גרוס לקרקוב. שרה גרוס רצתה להמשיך את חייה בקרקוב אותה אהבה, אך בשל מחלה הצטרפה אל ילדיהם בישראל ושם נפטרה.

נתן ניצל בזכות התחזות לנוצרי, עלה לישראל ב-1950 והיה במאי קולנוע, סופר, משורר, עיתונאי ומבקר אמנות. קלרה ניצלה וגרה באוסטרליה. יורם עלה לישראל יחד עם אחיו הבכור, בשנת 1950, עסק בתעשיית הקולנוע, ונחשב לאחד מחלוצי ההנפשה בישראל. בשנת 1968 היגר לאוסטרליה והקים שם סטודיו לסרטים שזכה להצלחה רבה.

הודות לחוש המסחרי שלו, יעקב גרוס הפך את מפעלי הפורצלן, הזכוכית והקריסטל הפולניים למפורסמים ומוכרים לציבור, כשהם דוחקים סחורות זרות, ועל רקע זה הושג יתרון מחיר על פני המתחרים. המוטו של יעקב גרוס הוא: "הסחורה חייבת להגיע ללקוח היום ולקבל אותה בכל מקום, בכל צעד, אפילו בבית שלו". לכן החברה לא חסכה במשאבים לפיתוח בכיוון זה.

בתחילת שנות ה-30 החלה החברה לפרסם קטלוגים של מוצריה והחברות אותן היא מייצגת. הקטלוגים, שכללו גם את מחיר המוצרים השונים, נשלחו ללא עלות לכל מבקש, וניתן היה לבצע הזמנה באמצעות טופס הזמנה שצורף. בנוסף פרסמה החברה את מוצריה בתקשורת הכתובה, בקולנוע, על

גברת גרוס ידעה לייצג היטב ומעולם לא ניסתה למכור סחורה פגומה או כזו שקשה היה להיפטר ממנה מאוחר יותר. עיטורי החנות נעשו תמיד בקפידה, ועליהם שקד הבעלים עצמו, יעקב גרוס, שדיבר אל העוברים ושבים דרך חלונות ראויה פים ופיתה אותם פנימה. חלונות הראווה בפינת רחוב שבסקה היו ממש חגיגה לעיניים! בחגים, ובמיוחד בחגים לאומיים, עיטר יעקב גרוס את החנות בציורים חדשים וגדולים של וויצ'ק או יז'י קוסאק. קהל של אנשים תמיד היה מתאסף לפני תערוכה כזו. התקופה שלפני חג המולד הייתה מיוחדת. קרקובאים נהרו לחנות גרוס בטירוף של קניות לפני חג המולד. העשירים קנו סטים חדשים לחגים; והעניים - צלחות, אגרטלים או משהו עשוי חרס וינאי.

החנות של יעקב גרוס בכיכר המרכזית של קרקוב

מי יודע?

מר ישכר בייריש וויס מבקש את עזרתכם בזיהויים של חלק מהמשתתפים בהלווייתו של המושל הפולני, יוסף פילסודסקי, שהתקיימה ב-Pałac Sztuki שברחוב שפיאנסקי 4 ביום שבת ט"ו אייר תרצ"ה (18 מאי 1935) ולפיכך הרבנים לבושים בבגדי שבת.

עומדים משמאל לימין: הגאון רבי שבתי הכהן רפפורט זצ"ל מחברי הבי"ד בקראקא, הגאון רבי מרדכי צבי כהנא-שפירא זצ"ל ראב"ד קראקא, רפאל לאנדא מראשי הקהלה, הגה"צ רבי שמואל שמעלקא קארניצער זצ"ל הי"ד אב"ד קראקא.

מי הם השלשה מצד ימין?

עוד על המלכה אסתרקה

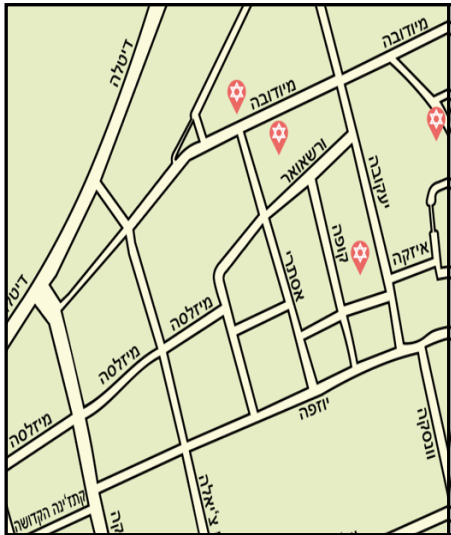
ברובע היהודי העתיק של רובע קזימיר בקרקוב תמצאו רחוב בשם Ulica Estery, הנקרא על שם המלכה אסתרקה, כפי שהיא כונתה בידיש. כמו אסתר מהמגילה הייתה אסתרקה, יהודייה מהמאה ה-14, נשואה למלך גוי - קזימיר השלישי - והשתמשה בעמדת הכוח שלה כדי להציל את יהודי פולין מרדיפות.

כ-200 שנה לאחר מותה של המלכה אסתרקה חיבר הרב דוד גנץ (תלמיד הרמ"א וגם המהר"ל) ספר בשם "צמח דוד", שהוא העדות התיעודית היהודית הראשונה לקיומה של המלכה אסתרקה. הוא כותב שהייתה מלכה יהודיה אסתר שבעלה, קזימיר, העניק ליהודי פולין חירויות מיוחדות בהשפעתה. המלך קזימיר הומשל גם למלך אחשוורוש.

הקישור בין חייה של אסתרקה למלכת אסתר של פורים נמצא גם במחזה בשם "אסתרקה", מאת הרשל אפלברג, שהוצג לראשונה בוורשה בשנת 1890. המחזה מכיל הקבלות רבות למגילה, כולל צום שנקרא על ידי המלכה אסתרקה להבטחת הצלחת פנייתה למלך קזימיר, כשהיא מנסה להתחנן לשלומם של עמה.

לפי האגדה, הייתה אסתרקה בתו היפה של חייט בשם ירוחום, שהתגורר באופוצ'ינו שבפולין. יום אחד רדף המלך קזימיר הגדול - המלך השלישי והאחרון של בית פיאסט (1310-1370) - אחרי צבי ביער בסוליב. המלך נתקל בחיה המאיימת על בחורה יפהפייה שאוספת עשבי תיבול. הרג המלך את החיה והציל את חייה של אסתרקה. הוא כל כך התרשם מהאינטליגנציה והאצילות הטבעית של הצעירה, עד שהחליט לקחת אותה לאישה.

אסתרקה הובאה לטירת המלך קזימיר בראדום, שלפי הוראותיו שופץ והורחב הארמון ונשתלו שם גנים יפים. לעיתים קרובות היה המלך מבקר את המלכה אסתרקה והאנשים כינו את המקום "רד-דאם" או המקבילה הפולנית ל"שמח על הבית הזה" בגלל מצב רוחו העלוי של המלך בעת שהותו בטירה. הארמון, ברחוב רינק 5 ו-6, נודע בשם "הבית של אסתר" וכיום שוכן בו המוזיאון לאמנות מודרנית של ראדום.

הנסיך בולסלב, הידוע כבולסלב הצדיק, סבו של המלך קזימיר השלישי, פרסם בשנת 1264 אמנה המבטיחה ליהודים זכויות כלכליות והגנה על חיים ורכושם. המלך קזימיר אישר את ההרשאות והרחיב אותן ב-9 באוקטובר 1334. הוא גם עודד עליית יהודים מגרמניה שלדעתו יועילו לכלכלת פולין. על פי עונש מוות, אסר המלך קזימיר על חטיפת ילדים יהודים כדי להטבילם, והעניש בחומרה את כל מי שחילל כל אחד מבתי הקברות היהודיים או העליל עלילות דם על היהודים.

בתקופת שלטונה של אסתרקה, כפי שמספרות האגדות, היא שכנעה את המלך להזמין יהודים נוספים להתיישב במדינה. היסטוריונים טוענים שבין 1348 ל-1370, העלייה החדה במספר היהודים סייעה בהקמת הקהילות היהודיות בקרקוב ובערים נוספות. למרות שנותרו מסמכים היסטוריים על אסתרקה, הרי שסיפור זה אינו ידוע בשלמותו.

באשר ליופיה של אסתרקה, שמואל יצחק עגנון כתב כי "פניה היו לבנים כשלג, עיניה כשמש בחודש זיו (אייר)... לא הייתה בחורה יפה כמו אסתר בכל פולין". עגנון טוען ששלוש נשותיו האחרות של קזימיר היו מבועותות מאהבת המלך לאסתרקה, ובקנאתן היו חורטות מילים רעות על קירות ביתה של אסתרקה בציפורניים. אבל אסתרקה לא פחדה כי מזוזה כשרה שמרה על הכניסה לביתה.

אגדות אחרות מתארות טירות או מבצרים נוספים שנבנו עבור אסתרקה בלובזוב ובבוכניצה. אגדה אחת מספרת שהמלך קזימיר התאבל מרות על המלכה אסתרקה והיה מביט מהחלון על קברה, ואחרת מספרת שאסתרקה נהרגה בפוגרום אחרי שהמלך מת. על פי המסורת הפולנית נקברה אסתר בגן לובזוב, שהיה מקום מגורים מועדף על המלך.

הקהילה היהודית בלובלין, לעומת זאת, טוענת שהמלכה אסתרקה נקברה בבית הקברות היהודי הישן במקום, והייתה לה שם מצבה ששמה חרוט עליה. הסופר קלמס יונוזה שכותב בספרו: "אפשר

אפילו להיתקל באבן שם [בבית הקברות של לובלין] שרק שם אחד רשום עליה. ואתה יודע אדוני מה השם? אסתר. וכדי שתדעו, היא הייתה יהודיה מהתחנה הפשוטה... בת של חייט. אבל מאוחר יותר היא הפכה למלכה יהודית".

בתקופת שלטונו המלך קזימיר בנה והקים את העיירה קזימיר (קז'ימיז') וקרא לה על שמו. הוא גם הורה לבנות שם בית כנסת גדול לאסתרקה. לפי האגדה, כאשר המלך היה עסוק בענייני מדינה או במלחמה, המלכה אסתרקה הייתה רוקמת פרוכות לארון הקודש של בית הכנסת. המוטיב המרכזי של הפרוכות היה נחש נושף אש, המסמל, ככל הנראה, את הנחש ששכנע את חוה לאכול מעץ הדעת בגן עדן. הפרוכות תלתה בבית הכנסת רק באירועים מיוחדים ונשמרה על ידי חברה קדישא. היא שרדה מלחמות ושריפות רבות, אפילו זו שהרסה בסופו של דבר את בית הכנסת מעץ בשריפה הגדולה במאה ה-17.

יש הטוענים, וביניהם פרופ' שמרוק, כי היצירות האנטישמיות הפולניות הלא-יהודיות וכן בספרות היידיש הדנות במלכה אסתרקה, מוכיחות שהיא אכן הייתה קיימת. היסטוריונים אחרים, לעומת זאת, חולקים כי למלך קזימיר הייתה למעשה אישה יהודיה. לטענתם, המחסור בתיעוד עכשווי הוא למעשה רק אינדיקציה לכך שהיא הייתה פרי דמיונם של מספרי סיפורים.

תמצית מהמאמר המקורי שהתפרסם בשבועון "משפחה"

